

دوستی و نقش دوست در تربیت انسان از منظر آیات و روایات

زهرا علوی پور^۱

نوشتار حاضر با عنوان نقش دوست در تربیت انسان از منظر آیات و روایات با هدف تبیین نقش تربیتی دوست در زندگی انسان به روش توصیفی نگاشته شده است. در مکتب اسلام داشتن دوست، به عنوان یک ارزش، مورد سفارش و تأکید قرار گرفته است. یافته های تحقیق نشان می دهد نقش تربیتی دوست در دوران مختلف زندگی متفاوت است. از نگاه امام علی علیه السلام آن کسی که تو را به آن نشئه جاودانه دعوت کند و به تو در اعمال صالح کمک کند، آن دوست شفیق تو است. در دوران کودکی، دوستی ها نقش بنیادینی در رشد اجتماعی و عاطفی کودک دارند. در دوران نوجوانی، دوستی ها به ویژه از نظر هویت سازی، استقلال شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و حمایت در برابر فشارهای اجتماعی بسیار مهم هستند، در دوران میانسالی دوستی ها به عنوان یک منبع مهم حمایت اجتماعی و عاطفی باقی می ماند و در بسیاری از موارد تبدیل به روابط صمیمی تر و دائمی تر می شوند. دوستی در دوران پیری و کهنسالی به یکی از ارکان مهم در حفظ سلامت روانی و جسمانی تبدیل می شوند. به طور کلی تاثیر دوستی نه تنها در زندگی دنیوی بلکه در زندگی اخروی نیز بسیار موثر است.

واژگان کلیدی: آیات، تربیت، نقش دوست، روایات.

1- طلبه ی سطح ۲، حوزه علمیه حضرت زهرا سلام الله علیها، شهرستان دورود.

مقدمه

مقاله‌ی حاضر با عنوان نقش دوست در تربیت انسان از آیات و روایات به صورت کتابخانه‌ای و با روش توصیفی گردآوری شده است. در اسلام، دوستی و همنشینی با افراد صالح و با تقوا به عنوان یکی از عوامل کلیدی در تربیت اخلاقی و معنوی انسان مطرح شده است. با توجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است و روابط دوستانه تاثیر بسزایی بر شخصیت و رفتار او دارند، انتخاب درست دوست از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این میان آیات قرآن کریم و بیانات حضرات معصومین (علیهم السلام) نقش بسیار مهمی در جهت دادن به این دوستی‌ها و پرهیز از عواقب ناگوار دنیوی و اخروی آنها بر عهده دارند. این مقاله به این سوال پاسخ می‌دهد که دوستان چگونه می‌توانند تاثیر مثبت یا منفی بر تربیت انسان بگذارند. دوستان صالح و با تقوا به رشد اخلاقی و دینی فرد کمک می‌کنند، در حالی که دوستان نا صالح می‌توانند زمینه ساز انحرافات اخلاقی و رفتاری شوند. اسلام با ارائه معیارهایی چون ایمان، تقوا، صداقت و خوش اخلاقی، به روشنی راهنمایی برای انتخاب دوست ارائه کرده است. این مقاله همچنین به بررسی پیامدهای منفی دوستی با افراد گمراه و تاثیر آن بر زندگی فرد پرداخته، در نهایت مقاله تاکید می‌کند که تربیت صحیح و انتخاب دوستان مناسب از عوامل اساسی برای دستیابی به سعادت و رشد معنوی انسان است اجتماعی بودن انسان موجب پیدایش آشنایی‌ها، رفاقت و دوستی‌ها می‌شود، زیرا طبیعت انسان به گونه‌ای است که زود با افراد دیگر آشنا می‌شود و در مدتی کوتاه انس و الفت پیدا می‌کند. برخی لغت‌شناسان معتقدند که: کلمه انسان از «انس» گرفته شده و به معنی انس و الفت آمده است، یعنی انس، الفت، رفاقت، حقیقتی است که ریشه در وجود انسان دارد، و هر انسانی ذاتاً نیازمند دوست و همنشین می‌باشد. انسانی که در انتخاب دوست توانگر باشد، در زندگی سعادتمند و پیروز خواهد بود.

در مکتب اسلام هم داشتن دوست، به عنوان یک ارزش، مورد سفارش و تأکید قرار گرفته است. این مقاله به این سوال پاسخ می‌دهد که نقش دوست در تربیت انسان چگونه است و این سوال را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار می‌دهد. در مقاله‌ی تحلیل و بررسی نقش دوستان در تعلیم و تربیت اشخاص از منظر اسلام، نوشته مرتضی قنبرآبادی به این موضوع پرداخته شده است. مقاله‌ای هم با عنوان نقش دوست در سرنوشت انسان از دیدگاه نهج البلاغه نوشته‌ی کلثوم آهنگر در این زمینه وجود دارد که فقط نقش دوست را از منظر نهج البلاغه و کلام مولا امیرالمومنین (علیه السلام) مورد بررسی قرار داده است. کتابی نیز با عنوان نقش دوستان در سرنوشت انسان نوشته‌ی علی اکبر صمدی در این زمینه وجود دارد که به طور کلی به این موضوع پرداخته است. در این مقاله ابتدا به مفهوم شناسی واژه‌های دوست و تربیت و نقش پرداخته شده است. سپس اهمیت دوستی بیان شده است. هشدار قرآن کریم در مورد دوستی بیان شده، اشاره‌ای به داستان عبرت آموز پسر حضرت نوح شده است. آیات قرآن در مورد دوست و همنشین بد بیان شده است. لزوم جهت دهی دوستی، عدم توجه انسان نسبت به اکثر تغییرات روحی بیان شده است، سپس میزان تاثیر نقش تربیتی همنشین بیان

شده است. مشخصات اجمالی رفیق، حسرت کفار از نداشتن رفیق خوب و تنهایی بهتر از رفاقت با بدان، نیز از بخش هایی از این مقاله است. معیار سنجش دوستی بیان شده است، همنشینی با گل و نقش دوستان در دوران های مختلف زندگی و نقش دوستی در سلامت جسمانی نیز بیان شده است، و به این سوال پاسخ می دهد که چرا انسان به دوست نیازمند است؟ بهترین همنشین را بیان می کند و نشانه های دوستی و محبت اهل بیت را نیز بیان می کند.

حال این سوال مطرح است که نقش دوست در تربیت انسان از منظر آیات و روایات چیست؟

مفهوم شناسی

دوست در لغت به معنای محب و یکدل و یکرنگ، خیرخواه و یار و رفیق، مقابل دشمن. و این ظاهراً در اصل دوس بوده که به معنی چسبیدن و پیوستن به چیزی است و به مرور ایام از معنی اصلی مهجور گشته در مقابل دشمن. (دهخدا: ۱۳۷۷/۱۱۲۴۴)

نقش، به رفتاری گفته می‌شود که دیگران از فردی که پایگاه معینی را احراز کرده است، انتظار دارند. نقش‌های مناسب به صورت بخشی از فرآیند اجتماعی شدن به فرد آموخته می‌شود و سپس او آنها را می‌پذیرد. (<https://www.parsi.wik>)

تربیت در لغت از ماده ربا به معنای (زاد و نمو)، افزایش یافت، نمو کرد، گرفته شده است. (فیومی، ۱۳۸۰، ص ۲۱۷) همچنین تربیت از کلمه (رب) به معنی مالک، سید، و مربی اشتقاق می‌یابد و این گونه معنی می‌شود: انجام وظیفه کردن به شیوه‌ی نیکو و پسندیده و در معنای اصطلاحی پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن. (مطهری: ۵۶/۱۳۶۷) تربیت عبارتست از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به سوی هدف و کمال مطلوب به تدریج حرکت کند.

اهمیت دوستی

دوست خوب یکی از نعمت‌های بزرگ الهی و پناهگاه انسان و آرامش بخش دل و روان است. وجود دوست حقیقی در این جهان پرتلاطم یکی از نیازهای هر انسانی است. کسی که از نعمت دوست مهربان محروم باشد، احساس غربت و تنهایی می‌کند. یکی از بهترین خوشی‌های زندگی، رفت و آمد و گفت‌وگوهای دوستانه است که غم را می‌زداید و به انسان نیرو می‌بخشد. از حضرت موسی بن جعفر (علیه السلام) پرسیدند: «بهترین وسیله آسایش در دنیا چیست؟ فرمودند: منزل وسیع و دوستان زیاد.» (مجلسی: ۱۷۷/۱۳۷۰)

انسانی که در انتخاب دوست توانا باشد در زندگی سعادت‌مند و پیروز خواهد بود و اگر نتواند با کسی دوست شود نشانه ضعف وی است. امیرالمومنین علی (علیه السلام) می‌فرمایند: «عاجزترین مردم کسی است که از به دست آوردن دوست ناتوان باشد.» (دشتی: ۱۰۳۹/۱۳۷۹) همچنین می‌فرمایند: «فقدان دوستان، یک نوع غربت و تنهایی است.» (مجلسی: ۱۷۷/۱۴۰۳)

اگر انسان دوست نیک صفت و خوش اخلاق داشته باشد، از خوبی های او پیروی خواهد کرد و اگر رفیق بد نصیبت گردد، از بدی های او سرمشق خواهد گرفت و چه بسیارند جوانان پاک و بی گناهی که به وسیله دوستان فاسد به وادی فساد کشیده شده اند و دنیا و آخرتشان تباه گشته است. پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند: «انسان بر راه و روش دوست و همنشین، خو می گیرد.» (کافی: ۱۳۷۷/۳۷۵)

حضرت امام صادق (علیه السلام) از حضرت مسیح (علیه السلام) نقل می کنند: «حواریون حضرت عیسی (علیه السلام) به ایشان عرض کردند: یا روح الله با چه کسانی همنشینی و دوستی کنیم؟ حضرت در جواب فرمودند: با شخصی همنشینی کنید که سه ویژگی داشته باشد: ۱- دیدن او تو را به یاد خدا بیاندازد. ۲- سخن او علم تو را بیشتر کند. ۳- عمل او تو را به آخرت ترغیب کند.» (مجلسی: ۱۴۰۴/ق ۳۲۲)

آیات قرآن کریم در مورد دوست و همنشین بد

قرآن کریم در باب این موضوع آیاتی دارد که در سه بخش قابل بررسی است: نخست آیاتی که درباره همنشینی شیطان با غافلان از یاد خداست، ولی تاثیر همنشین بد را در اخلاقیات و در سرنوشت هر انسانی روشن می سازد.

لذا در آیه ی شریفه می فرماید: «وَمَنْ يُعَشُّ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ؛ هر کس از یاد خدا روی گردان شود شیطان را بر او مسلط می سازیم که همواره قرین و همنشین او باشد.» (سوره زخرف، آیه ۳۶) سپس نقش این قرین سوء (همنشین بد) را چنین بیان می کند که آنها، یعنی شیاطین، راه هدایت و حرکت به سوی خداوند را به روی آنها می بندد و آنها را از رسیدن به این هدف مقدس باز می دارد و غم انگیزتر، این که در عین گمراهی گمان می کنند که هدایت یافته اند؛ «وَأَنَّهُمْ لَيَصْدُوهُمْ عَنْ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ» (سوره زخرف، آیه ۳۷) سپس به نتیجه آن پرداخته و می گوید: روز قیامت که همه در محضر الهی حاضر می شوند و پرده ها کنار می رود و حقایق فاش می شود، این انسان گمراه خطاب به دوست اغواگرش روی کرده، می گوید ای کاش فاصله میان من و تو فاصله مشرق و مغرب بود، چه همنشین بدی هستی؛ «حَتَّى إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ» (زخرف، آیه ۳۸)

قرآن دوستان و معاشران انسان در هدایت یا گمراهی او بسیار از این تعبیرات به خوبی استفاده می شود، که همنشین بد می تواند انسان را بکلی از راه خدا منحرف سازد؛ پایه های اخلاق را بر روی او ویران کند و واقعیت ها را چنان دگرگون نشان دهد که انسان در عین گمراهی خود را در زمره هدایت یافتگان ببیند؛ و به یقین در چنین حالی هدایت و بازگشت به صراط مستقیم غیر ممکن است؛ و زمانی بیدار می شود و به هوش می آید که راه برگشت به کلی بسته شده؛ حتی از تعبیر این ها استفاده می شود که این همنشینان بد در آن زندگی ابدی نیز با او هستند و چه دردآور است که انسان کسی را که

رنگ پذیری انسان از محیط بسیار بالاست، معاشرت با افراد صالح، تأثیر مثبت و سازنده بر انسان می‌گذارد، همنشینی با دوستان بد و اشخاص آلوده و دل و اندیشه و رفتار انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

قرار گرفتن در فضای معطر، هر چند انسان عطر نزنند، آدمی را خوشبو می‌سازد. «سعدی» به همین حکمت در گلستان اشاره کرده، آنجا که همنشینی «گل» و «گل» را مطرح نموده است که کمال همنشین، حتی در گل و خاک نیز اثر می‌گذارد. همچنان که عبور باد و نسیم از یک مزبله و لجنزار، نسیم را متعفن و بدبو می‌سازد و مشام را آزار می‌دهد، عبور نسیم از یک بوستان پر از گل و از یک گلستان معطر، مشام را روح و نشاط می‌بخشد. همنشینی با افراد، انسان را در حال و هوا و فضای همان خلق و خوی قرار می‌دهد.

نقش دوستی در دوران های مختلف زندگی

دوستی ها در تمام دوران های زندگی نقش مهمی در سلامت روانی، اجتماعی و حتی جسمی افراد دارند، از آن جمله:

دوران کودکی: در دوران کودکی، دوستی ها نقش بنیادینی در رشد اجتماعی و عاطفی کودک دارند. کودکان از طریق تعامل با همسالان خود مهارت های اجتماعی ابتدایی را می‌آموزند، از جمله اینکه چگونه با دیگران ارتباط برقرار کنند، چگونه مشکلات خود را حل کنند. روابط دوستانه در این دوران به کودک کمک می‌کند تا اعتماد به نفس پیدا کنند و احساس تعلق به گروه را تجربه کنند.

دوران نوجوانی: در دوران نوجوانی، دوستی ها به ویژه از نظر هویت سازی، استقلال شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و حمایت در برابر فشارهای اجتماعی بسیار مهم هستند.

دوران جوانی: در این دوران دوستی ها به عنوان یک منبع مهم حمایت اجتماعی و عاطفی باقی می‌مانند و در بسیاری از موارد تبدیل به روابط صمیمی تر و دائمی تر می‌شوند.

دوران میانسالی: در این دوران روابط دوستانه می‌تواند به آن ها کمک کند تا از نظر عاطفی و اجتماعی احساس رضایت بیشتری داشته باشند. دوستان به عنوان یک منبع حمایت عاطفی و اجتماعی عمل می‌کنند، به ویژه هنگامی که فرد در حال مدیریت تغییرات بزرگی مانند ازدواج، والد بودن یا تغییرات شغلی است.

دوستی در دوران پیری و کهنسالی: در این برهه دوستی ها به یکی از ارکان مهم در حفظ سلامت روانی و جسمانی تبدیل می شوند. از آنجا که افراد مسن معمولاً با کاهش فعالیت های اجتماعی و تنهایی مواجه هستند، دوستی ها می توانند به کاهش احساس انزوا و افسردگی کمک کنند.

دوستی در عصر دیجیتال: با ظهور فناوری و رسانه های اجتماعی، شیوه های دوستی تغییر کرده است. امروزه افراد می توانند از طریق اینترنت با دوستان خود ارتباط برقرار کنند، اما این روابط ممکن است از لحاظ عاطفی و اجتماعی کیفیت کمتری داشته باشند. ایجاد تعادل بین دوستی های واقعی و مجازی اهمیت زیادی دارد. افراد زیادی از طریق فضای مجازی به ابتذال و انحراف کشیده شده اند. پس باید این نوع از دوستی ها کنترل شده باشند.

چرا انسان به دوست نیازمند است؟

۱- نیاز به احساس تعلق: وقتی فردی در جمع دوستان خود باشد، احساس امنیت و اطمینان بیشتری می کند. ۲- تبادل عاطفی و همدلی: دوستی ها به انسان این فرصت را می دهند احساسات خود را با دیگران به اشتراک بگذارند. ۳- کاهش استرس و اضطراب: وجود دوستان نزدیک در زندگی باعث می شود که انسانها در زمانهای فشار و استرس احساس امنیت کنند. ۴- تشویق به رشد فردی و اجتماعی: روابط دوستانه سالم می تواند شخص را به چالش بکشند، تا به سمت بهبود خود رفته، به اهداف زندگی اش نزدیکتر شوند. ۵- افزایش خوشبختی و رضایت از زندگی ۶- حمایت اجتماعی در بحران ها ۷- تقویت سلامت جسمی و روانی ۸- مواجهه با مشکلات و چالشها به صورت مشترک ۹- تقویت اعتماد به نفس ۱۰- آموزش مهارت های اجتماعی. در نهایت، دوستی ها یک نیاز بی چون و چرا در زندگی انسانها هستند. این روابط نه تنها باعث می شوند که انسان ها از احساس تنهای رهایی یابند، بلکه آنها را قادر می سازند تا با مشکلات زندگی روبرو شوند، رشد کنند و به شادمانی و موفقیت های بیشتری دست یابند.

نقش دوستی در سلامت جسمانی

دوستی ها نه تنها بر سلامت روانی بلکه بر سلامت جسمانی افراد نیز تاثیرات زیادی دارند.

۱- کاهش فشارخون و تقویت سلامت قلب: تحقیقات نشان داده اند که افراد با روابط اجتماعی قوی تر و دوستان نزدیک معمولاً فشارخون پایین تری دارند.

۲- تقویت سیستم ایمنی بدن: وقتی فردی روابط دوستانه سالم و حمایتی داشته باشد، سطح هورمون های استرس در بدنش کاهش می یابد و این می تواند سیستم ایمنی بدن را تقویت کند.

۳- تشویق به فعالیت بدنی و ورزش ۴- بهبود خواب و کاهش بی خوابی ۵- کاهش ریسک بیماریهای مزمن ۶- افزایش طول عمر ۷- کاهش سطح التهاب بدن ۸- پیشگیری از آسیب های روانی و جسمانی ناشی از تنهایی ۹- مراقبت در مواقع بیماری ۱۰- بهبود سلامت روانی و جسمانی با روابط مثبت

نتیجه گیری:

انتخاب دوست هنراست و هنر بزرگتر، نگهداشتن دوست است. مهمتر از همه این ها معیار درست در انتخاب دوست است. با توجه به آیات و روایات، از این مقاله این چنین می توان نتیجه گرفت که دوست تاثیر بسیار عمیقی در روح و روان انسان می گذارد. گاهی صالح ترین افراد، قربانی معاشرت با دوستان ناباب می شوند، گاهی هم انسان های خطاکار و آلوده در اثر همجواری با افراد خود ساخته و پاک، عطر دل انگیز صداقت و پاکی و دینداری آنان معطر می شوند و راهی نو در پیش می گیرند. دوستی ها نقش بنیادینی در تربیت انسان از دوران کودکی تا پیری ایفا می کنند. روابط دوستانه به افراد کمک می کند تا با چالش های مختلف زندگی مقابله کنند، احساس امنیت و تعلق داشته باشند و رشد شخصی و اجتماعی خود را ادامه دهند. دوستی ها نه تنها به عنوان یک منبع حمایت عاطفی در روزهای سخت عمل می کنند، بلکه در تقویت اعتماد به نفس، کاهش استرس و افزایش انگیزه هم نقش بسیار مهمی دارند. بنابراین سرمایه گذاری در یک رابطه دوستانه سالم و حفظ آن می تواند به عنوان یکی از ارکان اصلی برای دستیابی به یک زندگی سالم، شاد و موفق در

نظر گرفته شود. جادارد در مقالات دیگر به موضوع مهم دوست و نقش آن در تربیت، زندگی و سرنوشت انسان پرداخته شود.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱- آمدی، ابوالفتح، ۱۳۷۶، **غرر الحکم و درر الکلم**، بی جا، دارالکتب الاسلامیه.
- ۲- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۳۷۸، **لسان العرب**، بی جا.
- ۳- انصاریان، حسین، ۱۳۸۳، **معاشرت**، قم، دارالعرفان.
- ۴- حرانی، حسین بن شعبه، بی تا، **تحف العقول**، بی جا.
- ۵- حرعاملی، محمد بن حسن، ۱۳۷۲، **آداب معاشرت از دیدگاه معصومین**، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی.
- ۶- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، **لغت نامه**، تهران، انتشارات تهران.
- ۷- ری شهری، محمد، ۱۳۸۸، **میزان الحکمه**، تهران.
- ۸- شیخ طوسی، محمد بن حسن، بی تا، **الامالی**، بی جا.
- ۹- شیخ مفید، محمد بن نعمان، ۱۴۱۳ ه.ق، **الاختصاص**، بی جا.
- ۱۰- صمدی، علی اکبر، ۱۳۸۷، **نقش دوست در سرنوشت انسان**، قم، مسجد مقدس جمکران.
- ۱۱- قمی، ملا محمد طاهر، بی تا، **سفینه النجاه**، بی جا.
- ۱۲- کاشفی، محمدرضا، ۱۳۷۶، **برگزیده از کتاب آیین مهرورزی**، تهران، تبلیغات اسلامی.
- ۱۳- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۷۵، **اصول کافی**، قم، دارالثقلین.
- ۱۴- متقی هندی، علاالدین علی بن حسام، بی تا، **کنز العمال**، بی جا.

- ۱۵-مجلسی، محمدتقی، ۱۳۵۶، بحارالانوار، تهران، اسلامیه.
- ۱۶-مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۷، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه الامام علی بن ابیطالب (علیه السلام).
- ۱۷-مطهری، مرتضی، ۱۳۶۷، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا.
- ۱۸-موسوی همدانی، سیدمحمدباقر، ۱۳۷۴، ترجمه تفسیرالمیزان، قم، دفترانتشارات اسلامی جامعه مدرسین.